
VAJDASÁGI
VÁRTÁN

CSUKA ZOLTÁN RÓL

Csuka Zoltán még azokkal a fiatalokkal indult, akik hinni, harcolni és hitükért áldozatokat hozni is tudtak. Európa egéről már letűnőben volt a forradalom csillaga, a chambre séparék, café dansant-ok ölére menekült az az ifjúság, amely szívesen adta fel a harcot. Az ellenforradalom szervezetei, a sportklubok, bursensafatok, fasiszta szervezetek felszívták magukhoz az intellektüelek nagy részét, állást, koncot és hamar dicsőséget kínálva a gyökérteleneknek. 1920-at írtunk.

Csuka Zoltán azt vallotta, hogy a költő tartsa kezét korának pulzusán, lássa a súlyosan beteg kor lázas hánykódásait, lássa, hogy menthetetlenül ellopják életünket, mindannyiunk életét olyan zászlók alatt, melyek nagyszerű frázisai mögött azután kényelmesen regresszálja magát a kapitalizmus.

Ő azonban a munkásság sorsában találta meg a magáét, vállalta annak minden átkát, s ha ma itt állhat előttünk szeplőtlenül, ennek köszönheti. Csuka jól látta, hogy a munkásság ma az egyetlen kultúrára képes osztály, látta, hogy a polgárság ma csak szimulálja érdeklődését az általános emberi felé, s csak akkor akceptálja, ha osztályérdekeinek megfelel. Ezért nem kell a költő Kassák.

Kassák nevét különben is ide kellene írni, aki a magyarul író fiataloknak irányt és horizontot teremtett, a forradalmas és emigrációs évek Kassákjára gondolok. Ma elnyelték őt is a minden osztályon felüli művészet frázisának, a burzsoá mindennel megbékülésnek menthetetlen hullámai.

Barta Sándorra gondolok, akiben először tisztult világossá a dialektikus materializmus tiszta táblát követelése, aki mélységes analíziseivel először mutatta magyar nyelven Georg Grossz-i élességgel az uralkodó osztály ábrázatát. Kassák pátosza az a hatalmasan dübörgő pátosz, mely Csuka első verseiben jelentkezik, mélységes, elfojtottan is láva: Csuka pátosza azonban egészen egyéni zamatú, valami a kálvinista prédikátor lendületéből, nyakasságából, de álmélkodó szeretet is, testvéri ölelés is, a világ fundamentumaiban való mély begyökerezettség.

Valami univerzális természetérzést adnak versei: egy ő a tengerek hullámaival, az áldott fekete föld hullámaival, a világot betöl-

tő rádióhullámok átfolynak rajta, a repülőgépek elúsznak tenyerei alatt, együtt fut a robogó expresszekkel, s ha kell, ott van a vajdó proletáraszony ágya mellett is.

Minden dolgok utai valami különös ízű spektrumban oldódnak fel Csuka verseiben. Az első könyveiben még csak kisejtődik, a későbbi munkáiban valósággá és öntudatosná válik ez a mindent átfogó szimultanizmus.

Jól tudja ezt is Csuka, hogy milyen veszélyeket jelent ma verset írni. A költői témák kisiklanak a kézből, a munkák budoárok kellemetességeivé aljasulnak, néha pedig csak a széplelkek öröme a vers. Csuka komolyan veszi Ibsen szavait, ő valóban ítélőszéket tart önmaga, de embertársai felett is.

Szerelmes versei az új magyar líra legszebb alkotásai közé tartoznak.

Valamit még Csuka Zoltán technikájáról: versformája a ritmikus belső feszítettséggel teli szabadvers, amely formának friss szókincsű, nagy technikájú mestere. A szavai dinamikájukkal, elhelyeztettségükkel hatnak, ritmusuknak vonala emelkedő, egyenes, és tele van élettel.

Külön emelem ki Madách centenáriumára írt versét. Berzsenyi férfias tenorja szól itt olyan magyar nyelven, melynél szebbet Adyn és Kassákon kívül az utolsó évtizedekben nem írt magyar költő.

Az előbb érintettem már Csuka témakörét. Legfontosabb a munkássághoz való viszonya, melynek harcát érzésből vállalta, becsületességéből küzdi. Csuka Zoltán meg fogja még találni ideológikus kapcsolatát is a dolgozók táborával, és ez a találkozás nagyszerű természettel várandós.

A pártköltők cinóbere helyett ő az élet teljes arcát, a vérpirosát látja meg. Tudja jól, hogy a költő egetvívó lelki problémáival ma legtöbbször a burzsoázia bohóca, ebéd utáni emésztéséhez való eszköz, parfóm a hölgyek budoárjában.

„az új költők szüntelen éneklük a világosságot
és mindeneket egybekötő emberséget
a technikát, a föld nyers erejét és a munkát
ők a nagytökések pontos riporterei
színes ebédutáni hangulatok megteremtői

de néha bátran
kihúzzák a közösség rádióhuzaljait
és ilyenkor felharsan belőlünk
Európa, Ázsia, Afrika és Ausztrália
minden elnyomottjának v i h a r d a l a .”

A modern technikának csak az uralkodó osztály veszi örömét, kényelmét és dicsőségét, pedig a proletár teremtő erejével s ve-rejttékével alkotódott. A Z. III. átrepülte az óceánt, hogy új pró-báját adja az emberi teljesítőképességnek, melyet tán a jövő im-perialista háborúja tesz hamarosan próbára. A békekonferenciák mögött meg kell látni a zseniális vegyészeket új gázbombáikkal és még ki nem talált nagyszerű gépeikkel az emberiség nagyobb dicsőségére. Rajta – ó, költő, zengje ajkad dicsőségét az úrnak, ki által mindez elrendeltetett, vagy altass szavaddal boldog álom-ba, hogy ember voltunk ne fájjon oly nagyon.

Csuka Zoltán nem ezek közül való. Tudja jól, hogy a nagy-szerű technika csak eszköz lehet a munkásság kezében, a végső győzelmet azonban csak öntudatos, minden áldozatra kész harca hozhatja meg.

Erre a harcra előkészíteni, a káros, átkos, hazug ideológiát por-ba dönteni, ez a kötelessége. És revelálni azokat az emberi érté-keket, melyek öntudatosítása eszköz a győzelemhez.

És ha mégis himnuszát zengi Csuka a mai technikának, teszi ezt azért, mert hisz a munkásosztály jövőjében, amikor már a techni-kának nem rabja, hanem ura lesz.

Csuka Zoltán kötetei: Versek, Utak, Megyünk, Fundamentum, Esztendők útőterén – egy optimista harcos ember megnyilvánulá-sai, és olyan ember képét mutatják, akinek az ábrázatát érdemes emlékezetünkbe vésni.

Bizonyos, hogy Csuka Zoltán hangjára fel fognak még figyelni a fülek, szavalókórusait zengeni fogják minden munkáskörben, hogy lelkesedést, erőt és kitartást merítsenek azokból a további harcra.

Arató Endre

SZENTELEKY KORNÉL

1.

A vajdasági irodalomban akarva akarván sem lehet hasonló jelleggel meghatározható költői egyéniséget találni. De ezek között a sokféle ágazó költői jellemek között is különös hely illeti meg Szenteleky Kornél munkásságát.

Amikor e költő munkás életének jellemzéséről, költői énjének megvilágításáról ezt a kis tanulmányt megírni elkezdtem, mondanivalóim alaposága kedvéért annyi felé kutattam segítségért, hogy a végén is őhozzá kell mennem, mert úgy érzem, nélküle nem volna igaz ez a néhány oldal, amit róla elmondani szeretnék. – Aki Szenteleky Kornélról alapos írást akar adni, annak legelőször Szentelekyt, a munkást kell ismernie. A munkást, akinek sokéjú arcát megvilágítani először azt kell elhatározni, vajon Szentelekyről, a regényíróról, a novellistáról, a drámaíróról, a műfordítóról, a kritikusról vagy pedig a költőről akar-e szólni, mert ennek a csendes léleknek ezek az ütközeti terei.

Mivel tehát ekkora munkás életet összefogni alapos és – a műmaradékmalansága szempontjából is – meggondolandó dolog, így e sorok kizárólag az utóbbi Szentelekyről, a költő Szentelekyről kívánnak megemlékezni; talán azért is, mert arcának illetően fénnyel esett legkiváltképp a tekintetem alá.

A sorok előtt azt szeretném megjegyezni, hogy Szenteleky költői ismertetésének teljességében „Úgy fáj az élet...” című munkáját is hozzávettem, bár jöllehet, az előttem fekvő kötet próza, de a tartalma a szó legnemesebb értelmében költemény, és ezért használom fel.

Tanulmányom elején azt írtam, hogy Szentelekyről szándékoltnál írásom alaposágáért az első ecsetvonáshoz szükséges színért ő magához fordultam. Az ő szavaival adom tehát a jellemzés leguralkodóbb, első vonalát – a költő viszonyát a környezethez, amelynek Szenteleky költészetére olyan döntő szerepe van –, amikor az egyszerű szavakat még egyszer leírom: Úgy fáj az élet...

Ha Komlós Aladár az új magyar líráról frott alapos kötetében helytállóak ezek a megállapítások (az új magyar költészet egyéni színeit megadni szándékkal), hogy: „a szépség költői”, „a valóság költői”, akkor Szenteleky költői egyéniségét kirajzolni alig lehet találébban, mintha azt mondom róla: a szomorúság, a fájdalom költője.

Igen, ezen az életen a legtöbb színt a szomorúság, a legmélyebb horzsolást pedig a fájdalom hagyott. A zaklatott lelkű ember nem szomorúsága borong végig ennek a költőnek minden frott során, s erősen bizakodó, az élet valósággyökereibe görcsösen ragaszkodó lélek lehet az, akit nem ragad magával ennek a költészetnek bágyasztó, terhes szépsége. Íme: – – mint didergő verébcsalád a tornác hallgatag párkányán (Vágylángok sivár karácsonyestben c. frásból). Vagy: a csend az öreg ingaórával társalog. – – A gyertya lángja megtörik, mint viharban a remény mécsese... a fenyők ezerhúrú hárfáján iszonyú panaszok sírnak. Ennek a kötetnek akár minden sorát idézhetném: költeményszerű próza, zsúfolásig aggatott szépművű próza. És teljességükben a költő érzékeny idegeinek szertevibrálása az élet rokon érzései felé. A tompa, fekete hangok pedig a költő benső énjének tükörképei: a tavasz verőfényes derűje mögött ott settenkedik valami fájdalom isten, aki a rügyek lázadásában is a romlást akarja, és Szenteleky engedelmeskedik neki, szereti ezeket a mulandóságokat izgató, minden életesebb színt elsimító, különös kezeket. Megnézi, becézi, simogatja őket, és simogat velük. Belenyúl velük az élet legvalóbb megnyilatkozásaiba, de csak azért, hogy a kezek nyomán olyan különös, álmatag, andalító és hitetlen szépségek maradjanak, amik fölcsiholják lelkünkben akaratlanul is a rokon érzéseket azokkal a beteges finomságokkal szemben, amik a végén magukévá tesznek bennünket. Néha halálos gyönyörűségek bizonytalanságában érezzük magunkat, amik körülöttünk örvénylenek, s mi a szavak megejtő szépségeivel menetelünk: – – viszanézek, de semmi irányt, célt, értelmet nem találok a múlt ösvényein (Október). Tovább: Ó, sápadt, hangtalan Bogdánka... Nincs vigasz és nincs visszatérés, csak elmúlás van és megsemmisülés. – – Fülemben Beethoven sötét hangjai dörögnek, fejem lecsuklik, mint vigasztalan virág az őszben és megdörzsolöm a szemem szögletét (Bogdánka halálára).

A kötet többi, mély és szívszorító szomorúságokat csillogó ír-

sai (Alkonyhaldoklás, Halott húsvétok, Őszi estve stb.) is amellett bizonykodnak, hogy Szenteleky Kornél ezzel a fekete kárpittal bevont költészettel Vajdaságunkban – a durva paraszti életakarás és a munka eme véres vallomásainak földjén –, a számárkó és a bógáncsok között fekete szirmú, kényes D é l v i r á g, akinek elvont szépségű szavai egzotikumok itt.

Szenteleky melankolikus szláv lelke nem is vall közösséget a Bácska verítékes, pálinkaszagú levegőjével (s bár innen szakadt), lelkét szépségekbe feleleszteni mégis talján ég alá menekszik, ahol: – az alkony burjánzó bíbora zenél az ablakon (Giorno dei Morti, Kéve anth. 1928). Az emberi istenülések nagyszerű romjai alatt a múlás lengedező fuvallmát veszi írásaihoz gyakorta tónusul. Hódol a történelem mázaitól is lepattogzott arcú ó-istennek előtt az Olümposz alatt, de a körülötte huhogó bácskai éjszaka csömörös éjféλι óráiban a realitások savanyú felbőfögéseiben Rimbaud-t forgatja elbűvölten, vagy Nietzsche megejtő szépségeibe szédül, míg:

Éjjel van, horkol a dagadt disznóhizlaló:
a százláncos gazda gutaütöten emészti
az esti vinkót meg a paprikást.

(Bácskai éjjel, Kéve, 1928)

Az unott, tespedt alföldi képek gyűlölete már-már tűnnetté válik költészetében, és egészen egyéni színeket csíhol a környezetbe való bele nem élés tudata. A lapos, tunya és közönyös sík iránti ellenszenve néhol finom szatírárt csal a tolla hegyére, amikor a telt gyomrú bácskai tehetetlenség megszemélyesítőjéül a csapzott szárnyú, behúzott nyakú, esőben ázó kakast a nevetségesség szemétdombján ekként festi:

Ó, hajnal hírnöke, hol van a peckes lépés,
a büszke nyak, a tollak ünnepi fénye?
Hol van országod, trónusod, hódoló háremed?
(Kakas az esőben, Vajdasági Írás januári száma)

De szent megadást is elhíhet velünk a szeretetlen hazai röggel szemben s nem lázad, nem harcol – nem lázít, nem harcít, s ebben kristályosodik ki Szenteleky a tiszta művészetig fejlődött szép pesszimizmusa, az előbbi költeményt befejezván így:

De ő nem mozdul, szemét lehunja
s árván, megható megadással
álmodik, ázik, gubbaszt, mélézik
az átkos, fénytelen bácskai sárban.

Ugyanezekbe a művészien megírt, de sivár és vigasztalan képekbe ütközünk további verseinek során is, mint az Őszirózsák a fűtő kezében, Hajnalban kis állomáson (Vajdasági Írás 1928. októberi száma, utóbbi Kéve ant.), s nem véletlen, hogy mindkét költemény személyi alakját a sivár környezetből kiemelő ideál, az álmodott nő, aki a katángkóró és bodzabokrok álmatag lovagját éppúgy, mint az olajos kezű, fekete fűtőt a mozivásznak csinált szép hölgye karján szenderíti el; utóbbi az álmodott nő felejtető ölen tud felszépülni az Őszirózsa fehér tisztaságáig. A hajnalban kis állomáson c. vers (Kéve) a maszatos, szürke és utálatot öklöndöző milióból, a piszkos kis alföldi állomások izzadságszagú, keserű várótermeiből („ahol hajnalban a villany oly gyenge már, mint ájult apáca”) kiemeli a messzi táj illatos hölgye után a költőt, s ajkára az idegen, tiszta nő utáni vágyakozás lehetefinom szavakat varázsol:

„Szép vagy. – Gőgösen lépdelsz a peronon, – illatok fátyla lebeg utánad – Ritka idegen virág vagy, – kinek nem tudom nevét és honát – Szép asszonyi élet vagy, – ... aki csak idegen férfiak számára kín, gyönyör, élmény és csoda, – míg nekem csak vágyakat csókoló szomorúság.” S aztán a dögletes, rossz szagú reggel s a poros szülőföld megtagadása, így:

Úgy szeretnék veled menni.
– Veled, te fehér kalapos, te isteni, te drága
és soha vissza nem jönni e bűzös, bánatos,
batus kis állomásra.

3.

Szenteleky Kornél idegen szépségek felé kutató tekintete mellett is a legbácskaibb költő. Jóllehet az ezertornyú Róma megejtő csillámlása, múltba merülése szívet markoló fájdalmakat tud belőle papírra csalni, amikor kimondja: Addio... s az Etna fehér fenségét gyermekét ámulattal nézi, mégis ő az a vajdasági költő,

aki az alföld verébszürke locale couleurjét, fanyarul-való, fakó színei mellett is a legművészbibben tudja érzékeltetni. Ez a kettőssége leginkább ott hangsúlyozódik ki, ahol a messzi szépségek elvesztése fölött, vagy a környezete csömörkeltő köznapisága fölött valami mindent átfogó nagy szomorúságban elcsuklik a hangja. Éppen ezért, noha vajdasági rögből szakadt ez a szépségek felé szárnyaló lélek, egyetlen meleg színe, egyetlen meleg hangja nincs szülőföldje felől, s csupán a keserűség fölbuggyanása az, ami ezzel a földdel való közösségének maradéktalan kifejezője.

Szenteleky a tárgyakkal való meleg közösségben szétönti lelkét, s nem könnyű megállapítani, vajon tőről tépett, valódi virággal, vagy a költő álmodta mély illatú mimózával van találkozásunk. Témáiba az alkotó csak sejtető lelket lehel, s éppen ezért költeményeinek vérkeringéséből nehéz megállapítani, vajon valóság vagy álmodott élet ütközik-e ki a finom kék erek alól. Talán magas kultúrája az, ami az utóbbit teszi valószínűbbé, s itt a lírikus elandalodását hisszük erősebbnek, mint az átélések alaposágát, valószerűségét. Szenteleky ellenszenve a primitív és bárdolatlan étellel szemben is az utóbbit igazolja. Innen ered minden való-étellel kapcsoló gyökerének hol önkéntelen, hol tudatos – illetve az elvont szépségek felé való röpiültében –, hol erőszakos felszaggatása. A szépségekben ködlő messzi múlt utáni vágy is sokat tett ahhoz, hogy Szenteleky költészetének ilyen kettőssége, a fájdalmas széphez való görcsös ragaszkodása és ellenszenve a tapadó, reális étellel szemben ennyire kifejlődhetett. Költészetének ég és föld között való lebegésében Szentelekyt az elhunyt Tóth Árpádhoz hasonlíthatnám, aki törekeny, finom veretű költészetében az elvont szépségek betege volt. – Például:

„Hát ennyit ád az élet? egy-egy halk meleg szépség
Remeg feléd nagynéha a dolgok vadonában:
Távoli s illanó káprázat a homályban
S csak annál iszonyúbb utána a sötétség...”

Szenteleky költészete talán csak ott csavarodik el ettől a rokon étlettől, ahol s amikor a körülötte történő dolgokkal szemben még inaktívabb, mint az utóbbi.

A Vajdaság egyre gazdagodó lírájának termésében – amit annyi igyekezettel szorgoskodott bemutatni a vajdasági költők antológiája, a Kéve, a Vajdasági Írás eddig megjelent s megjelenő számai, azonkívül költőink egyes kötetei – Szenteleky azt a neki illő mennyiséget és minőséget képviseli, amelyre büszkén tekinthet a költő s még büszkébben a Vajdaság. Ha pedig Szenteleky itt nem érintett egyéb írói munkásságát is figyelembe vesszük, úgy feltétlen illő és neki való a hely, ahová őt a Vajdaság fejlődő magyar kultúrája állította.

Maradéktalan jelleméhez és kiteljesedett életéhez azonban mégis kívánnunk kell valamit, amit ez a törékeny lelkű költői élet olyan erősen kell hogy álljon: a kitartást. A lankadatlan kitartást kívánom neki a mázsára hízott bácskai közönnyel való egyre hevesebb ütközeteinkben.

A művészet szent elhivatásában azt a posztot a vajdasági vártán, amelyre Szentelekyt az érdem és a vajdasági magyar irodalom jövőjének hite állította, még akkor is állnia kell, ha egyszer a nem-született vajdasági írók a küzdelem teréről letérnek sorsuk más horizontjai felé. Ezt az őrhelyet Szentelekynek mindenképp azért kell megállnia bátran és keményen, mert a kevés számú vajdasági író között övé az alkotó és szépségektől megejtett lélek.

Fekete Lajos

